

Dabas aizsardzības plāna kopsavilkums izdots Latvijas Dabas fonda īstenošā projekta "Palienu pļauju atjaunošana Eiropas Savienības sugām un biotopiem" un ANO Attīstības programmas un Pasaules Vides fonda projekta "Bioloģiskās daudzveidības aizsardzība Ziemeļvidzemes biosfēras rezervātā" ietvaros.

Palienu pļauju atjaunošana Eiropas Savienības Bioloģiskās daudzveidības aizsardzība Ziemeļvidzemes biosfēras rezervātā sugām un biotopiem

Projekta norises laiks: 2004. – 2008. g.

Finansētāji: Eiropas Komisijas LIFE-Dabas programma, ANO Attīstības programma, Pasaules Vides fonda, Latvijas Vides aizsardzības fonda, Latvijas Republikas Vides ministrija.

Norises vietas: 15 īpaši aizsargājamas dabas teritorijas – Natura 2000 vietas visā Latvijā.

Projekta mērķi: bioloģiski vērtīgako un pašlaik aizaugošu palienu pļauju atjaunošana un to ilgtspējīgas apsaimniekošanas veicināšana, īsteno: Latvijas Dabas fonds.

Projekta norises laiks: 2004. – 2009. g.

Finansētāji: ANO Attīstības programma.

Norises vietas: Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāts.

Projekta mērķi: pilnveidot Latvijas aizsargājamo dabas teritoriju bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas praksi un ieviest bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas principus un praksi ZBR teritorijas plānošanā, apsaimniekošanā un ilgtspējīgā izmantošanā. īsteno: ANO Attīstības programma.

Sadarbības partneri: Dabas aizsardzības pārvalde, Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāts, Latvijas Ornitoloģijas biedrība, 22 pašvaldības, tai skaitā, Valkas rajona Sedas pilsētas ar lauku teritoriju dome un Ērgļu pagasta padome.

VIDES
MINISTRĪJA

Dabas lieguma

SEDAS PURVS

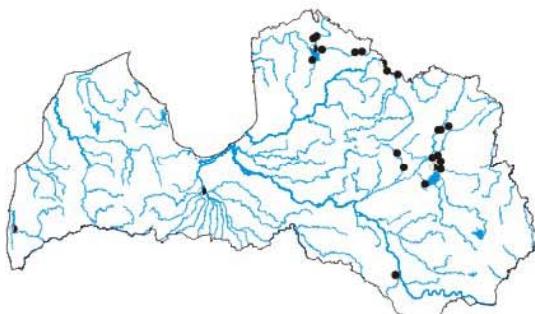
dabas aizsardzības plāna
kopsavilkums

DABAS LIEGUMS "SEDAS PURVS"

Izveidots:	1999. gadā
Platība:	7240 ha
Atrašanās vieta:	Valkas rajona Sedas pilsētā ar lauku teritoriju, Ērgemes, Ēveles un Plānu pagasts
Aizsardzības statuss:	dabas liegums, Natura 2000 teritorija, Putniem nozīmīga vieta, ietilpst Ziemeļvidzemes biosfēras rezervātā
Īpašumtiesības:	lieguma teritorijā atrodas 41 zemes īpašums; lielākā daļa - 6465 ha - pieder Latvijas valstij, to pārvalda a/s "Latvijas valsts meži"
Nozīmīgākās vērtības:	- 5 Eiropas nozīmes aizsargājami biotopi; - 24 Eiropas Savienībā aizsargājamas putnu sugas; - 10 īpaši aizsargājamās ziedaugu sugas, 6 aizsargājamas kukainju sugas; - saimnieciskās darbības rezultātā radies unikāls biotops - sekli un daļēji aizauguši dīķi, kas kalpo par dzīvesvielu daudzām īpaši aizsargājamām sugām.

Kikuta izplatība Latvijā ir joti nevienmērīga, un Kurzemē tas ir gandrīz iznīcis. Šobrid Latvijā līgido aptuveni 300 kikutu pāru. Lielkie riesti atrodas palieju plavās ap Lūbāna ezeru, taču otrs nozīmīgākā kikutu iestāšanas vieta ir Ziemeļvidzeme – ap Burlnieku ezeru un tā piekrēti Rūjas un Sedas palieneš.

1999.-2005. gadā zināmie kikutu riesti

- aktīvie riesti
- periodā izzudušie riesti

Dabas lieguma "Sedas purvs" dabas aizsardzības plānu sagatavoja SIA "Estonian, Latvian & Lithuanian Environment" 2005.–2006. gadā. Plānu izstrādi vadīja Lūcija Konošonoka.

Teksta autore: Rūta Sniedze

Konsultanti: Andris Klepers, Inga Račinska

Kartogrāfi: Pēteris Lakovskis (kartes 9. un 12. lpp.), Baiba Strazdīna (karte 3.lpp.)

Vāku fotogrāfiju autori: Edmunds Račinskis (1. vāka ainava), Jānis Kuze (lielais dumpis),

Kaspars Goba (4. vāks)

Zīmējumu autores: Rūta Kazāka, Ditta Zagorska

Māksliniece: Linda Langenfelde

Iespēsts: tipogrāfija "Citrons"

Brosūra drukāta uz Munkien Pure 100 g/m² un 150 g/m² papīra.
Arctic Paper ir FSC trasējāmības sertifikāta īpašniece.

Dabas lieguma "Sedas purvs" un tā apkārtējās iedzīvotāji, zemes īpašnieki, apsaimniekotāji un citi interesenti!

Šī izdevuma mērķis ir sniegt jums informāciju par dabas lieguma "Sedas purvs" dabas vērtībām un pasākumiem, kas veicami šo vērtību saglabāšanai. Tieši no jums – no zemes īpašnieku, apsaimniekotāju, pašvaldības pārstāvju un dabas lieguma apmeklētāju attieksmes – ir atkarīga Sedas purva dabas vērtību saglabāšana.

Lidz brīdim, kad šis izdevums nonāks pie lastājiem, varāki plānā minētie pasākumi būs jau istenoši. Pateicamies jums par līdzšinējo sadarbiņu un izpratni. Novēlam, lai arī nākotnē jūs būtu lepri par Sedas purvu un rūpētos par dabas vērtībām tajā!

Dabas aizsardzības plānu dabas liegumam "Sedas purvs" Latvijas Republikas Vides ministrijā apstiprināja 2007. gada 18. janvāri ar rīkojumu nr. 26. Plāna pilnīga versija ir pliekiem un kartēm ir pieejama:

- Dabas aizsardzības pārvaldes mājas lapā: www.dap.gov.lv;
- Latvijas Dabas fonda mājas lapā: www.ldf.lv;
- Sedas pilsētas domē, Plānu, Ērgemes un Ēveles pagastu padome;
- Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāta administrācijas mājas lapā: www.biosfera.lv;
- Valmieras reģionālajā vides pārvaldē;
- Valkas virsmēniecībā;
- a/s "Latvijas valsts meži" Austrumvidzemes mežsaimniecībā.

Sedas purva nākotnes vizija

Saglabātā un uzturētā dabas lieguma "Sedas purvs" bioloģiskā vērtība – saimnieciskās darbības rezultātā radusies dzīves vide, kas piemērota retām putnu, kukaiņu un augu sugām.

Ar teritorijas īpašnieku un apsaimniekotāju pašīzdevību ir veicināta biotopu dabiskā atjaunošana un to tālāka uzturēšana, kā arī atjaunota Sedas upes dabiskā gultne. Apkārtējās iedzīvotās ierīces ir lepri par starptautiskā mērogā unikālo dabas teritoriju un iesaistīti dabai draudzīga ekotūrisma organizēšanā.

Satura rādītājs

Ievads.....	2
Kas ir Natura 2000.....	2
Putniem nozīmīgas vietas.....	3
Teritorijas apraksts.....	3
Sedas purva vērtība salīdzinājumā ar pārējām īpaši aizsargājamām dabas teritorijām Latvijā.....	4
Sedas purva apsaimniekošanas un aizsardzības vēsture.....	4
Sedas purva galvenās dabas vērtības.....	5
Biotopi.....	5
Saldūdens biotopi.....	6
Palieju plavas	6
Purvi.....	6
Meži.....	6
Sugas.....	6
Putni.....	6
Augi.....	6
Citas sugas.....	7
Teritorijas sociālā ekonomiskās vērtības	8
Aizsardzības un apsaimniekošanas mērķi.....	8
Apsaimniekošanas pasākumi.....	8
Dabas vērtību aizsardzība un apsaimniekošana.....	8
Ko drīkst darīt dabas liegumā.....	11

Foto: Andris Ropers

levads

Dabas liegums "Sedas purvs" izveidots 1999. gadā 7240 ha platībā. Tas atrodas Ziemeļvidzemes biosfēras rezervātā Valkas rajonā. Teritorijas izveidošanas galvenais mērķis ir aizsargāt izcili dzīvotību ūdensputnu ligzdošanai.

Sedas purvā kopš 1954. gada ilgstoši norisinājusies intensīva saimnieciskā darbība – izstrādāta kūdra un meliorācijas ietekmē mainīts purva ūdens līmenis. 20. gs. 90. gadu sākumā, strauji samazinoties saimniekošanas intensitātei, Sedas paliens un tai piegulošo plavu platības pameta, pakļaujot tās aizaugsnai. Mūsdienās jau izstrādājata Sedas purva daļa cilvēka un dabisko faktoru ietekmē izveidojusies daudzveidīga vide, kas ir īpaši pievilcīga ūdensputniem.

2004. gadā Sedas purvs iekļauts Eiropas nozīmes īpaši aizsargājamo teritoriju tīklā Natura 2000. Teritorija atzīta par Putniem starptautiski nozīmīgu vietu. Sedas purva apkārtne pieder perspektīvajam Ramsāres konvencijas mitrāju vietām. (Ramsāres konvenciju par starptautiskas nozīmes mitrājiem kā īpaši nozīmīgām ūdensputnu dzīvesvietai pieņemta 1971. gadā Irānā. Latvija, 1995. gadā pievienojoties Ramsāres konvencijai, apjēmusies aizsargāt mitrājus, kas atbilst konvencijas kritērijiem.)

Latvijas Dabas fonds 2005. gadā uzsāka Sedas purva palieņu plavu atjaunošanu LIFE-Daba projekta "Palieņu plavu atjaunošana ES prioritāro sugu un biotopu saglabāšanai" ietvaros. 2006. gadā SIA "Estonian, Latvian & Lithuanian Environment" izstrādāja Sedas purva dabas aizsardzības plānu laika periodam no 2007. līdz 2017. gadam.

2 Dabas aizsardzības plāns ir dokuments, kurā ir plānoti dažādi apsaimniekošanas pasākumi dabas vērtību saglabāšanai īpaši aizsargājamās dabas teritorijās. Dabas aizsardzības plānā minētie nosacījumi ir rekomendējoši līdz brīdim, kad Latvijas Republikas Ministru kabinets apstiprina aizsargājamās teritorijas individuālos aizsardzības un izmantošanas noteikumus. Dabas aizsardzības plānā minētie ierobežojumi jāņem vērā, izstrādājot teritorijas attīstības plānu.

Kas ir Natura 2000

Natura 2000 ir vienots īpaši aizsargājamo teritoriju tīkls visās Eiropas Savienības dalībvalstīs. Tas ir izveidots, pamatojoties uz Eiropas Savienības direktīvām "Par savvaļas putnu aizsardzību" un "Par dabīgo biotopu, savvaļas faunas un floras aizsardzību". Natura 2000 tīkls iekļauj tādas teritorijas, kas ir nozīmīgas šo direktīvu pielikumos iekļauto īpaši aizsargājamo sugu un biotopu aizsardzībai un saglabāšanai. Natura 2000 vietas statuss nenozīmē saimnieciskās darbības pilnīgu aizliegumu. Vairāki īpaši aizsargājamie biotopi, to skaitā palieņu plavas, var saglabāties tikai tad, ja tās atbilstoši apsaimnieko.

Vairāk informācijas par Natura 2000 iespējams iegūt Dabas aizsardzības pārvadā, kā arī apmeklējot šādas mājas lapas:

<http://ec.europa.eu/environment/nature/home.htm> (informācija angļu valodā)
www.dap.gov.lv/ (informācija latviski)

PUTNIEM NOZĪMĪGAS VIETAS

Putnu aizsardzībai starptautiski nozīmīgas vietas veido, lietojot standartizētus, starptautiski saskarjotus kritērijus ar mērķi noteikt un aizsargāt pasaules putniem – pirmkārt jau retām un apdraudētām sugām – viessvarīgāko vietu tīklu.

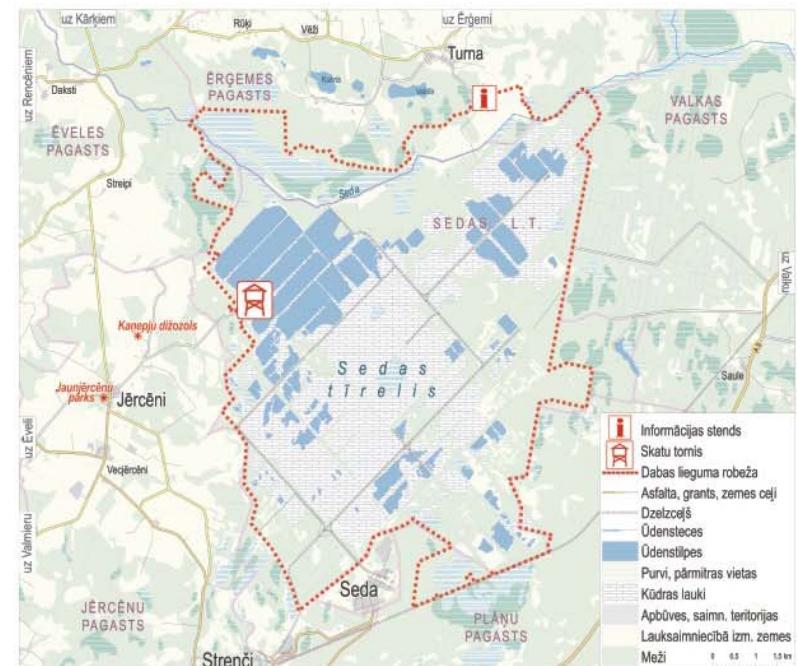
Vairāk informācijas par putniem nozīmīgajām vietām var iegūt, apmeklējot Latvijas Ornitoloģijas biedrības mājas lapu: www.lob.lv

TERITORIJAS APRAKSTS

Dabas liegums "Sedas purvs" atrodas Latvijas ziemeļu daļā. Administratīvi tas ietilpst Valkas rajona Sedas pilsētā ar lauku teritoriju, kā arī Ērgemes, Ēveles un Plānu pagastā. Lieguma platība ir 7240 ha. Sedas purvs atrodas blakus Sedas pilsētai, kas ir tuvākā apdzīvotā vieta (sk. 1. karte). Sedas pilsētu ar purvu savieno 20. gs. 50. gados izveidoti šaursliežu dzelzceļa līnija, kas ierīkota kūdras rūpnieciskai pārvadāšanai. Pieklāšanu dabas liegumam nodrošina vairāki vietējas nozīmes zemes ceļi – no Sedas puses, no autoceļa A3, kā arī no Jercēniem, Ēveles pagasta Dakstiem un Ērgemes pagasta Turnas.

Neraugoties uz kūdras ieguvi Sedas purva centrālajā daļā un atrašanos apdzīvotas vietas tiešā tuvumā, tā ir savrupa teritorija.

Karte Nr. 1. Dabas lieguma „Sedas purvs“ novietojums

SEDAS PURVA VĒRTĪBA SALĪDZINĀJUMĀ AR PĀREJĀM ĪPAŠI AIZSARGĀJAMĀM DABAS TERITORIJĀM LATVIJĀ

Foto: Arnis Vičķis.

Teritorija ir unikāla ar to, ka pēdējā pusgadsimta laikā tā ir joti pārveidota purva rūpnieciskās izstrādes gaitā. Mūsdienās vērojama ekosistēmu nomaiņa – applūstītās kūdras laukus un, tiem aizaugot, rodas ūdensputnu ligzdošanai un barības meklējumiem piemērotas plašas platības. Te ligzdo vairāk nekā 100 putnu sugu, kas ir puse no visām Latvijā ligzdojošām sugām.

Lieguma teritorija pamatā izveidota uz izstrādātajiem kūdras laukiem. Lielas platības aizņem izmantojamie, kā arī pamestie un sezonāli aplūstošie kūdras lauki un ūdenstilpes. Mežu teritorijas pamatā atrodas gar lieguma malām un centrālajā daļā. Sedas purva ziemelju malā sastopamas palieju plavas un purvi. Lielākā daļa (91,5%) teritorijas atrodas valsts ipašumā un to pārrauga a/s "Latvijas valsts meži". Nelielās platībās, galvenokārt gar Sedas upi, atrodas privātpašumi.

SEDAS PURVA APSAIMNIEKOŠANAS UN AIZSARDŽĪBAS VĒSTURE

Pirms kūdras liegunes uzsākšanas Sedas purvs (agrāk sauktς arī par Sedas tīreli) bija viens no lielākajiem Latvijas purviem 9000 ha platībā. Purvā bija sastopami visi purvu tipi – zemais, pārejas un augstais purvs.

Kopš 19. gs. teritorija izmantota kā medību vieta. Latvijas pirmās brīvvalsts laikā Sedas purva apkārtne bija klusa, gandrīz neapdzīvota vieta, blakus tīrelim atradās tikai Salāniešu viensēta (sk. 2. karti).

Karte Nr. 2. Sedas purva un apkārtnes ainava 20.gadsimta sākumā.

Latvijas topogrāfiskās karte. Armijas štāba Geodēzijas-Topogrāfijas daļa, 1927. gada izdevums. Mērogs: 1: 75000.

Grieze palieju plavā

20. gs. 30. gadu beigās purva dienvidu daļā aizsākās kūdras izstrādes process. 1954. gadā uzbūvēja Sedas pilsētu un kūdras rūpniču. Tad arī uzsāka kūdras rūpniecisku ieguvu.

Šajā laikā veikta meliorācijas sistēmu izveide. Kūdras liegune un meliorācijas sistēmu ierīkošana stipri ietekmēja un mainīja Sedas purva un tā apkārtnes ūdens režīmu. 40. gadu laikā kūdras liegune gāja plašumā, pametot jāu izstrādātās platības. Tikai atsevišķos gadījumos turpināta to apsaimniekošana – apmežojot vai ierīkojot plavas.

20. gs. 80. gadu sākumā lieguma ziemelrietumu daļā lauksaimniecības zemu mehanizētai apsaimniekošanai izveidoja polderi. Veica augstnes ielabošanu uzašrot, pēc tam apsējot ar zālāju, taču tā rāzība bija zema, iespējams, augstā mangāna saturā akumulācijas rezultātā. Hidroloģiskā režīma uzturēšana bija dārga. Meliorācijas ietekmē samazinājās plūdu ilgums un aplūstošās platības. 90. gadu sākumā teritoriju pameta, un saimnieciskā darbība neturpinājās. Plavas aizauga ar krūmiem, kā rezultātā samazinājās atklātās platības. Daļa plavu pārveidojās meža zemes.

1993. gadā kādreizējās kūdras fabrikas vietā izveidojās uzņēmums a/s "Seda", turpinot kūdras izstrādi purva centrālajā daļā. Ciešā saistībā ar dabas aizsardzības interesēm SIA "Niedru jumti" Sedas purvā veic niedru ieguvu.

Lai nodrošinātu dabisko vērtību saglabāšanu, 2004. gadā uzsākts projekts "Palieju plavu atjaunošana Eiropas Savienības sugām un biotopiem". Projektu finansē programma LIFE-Daba, ANO Attīstības programma un Pasaules Vides fonds, to realizē Latvijas Dabas fonds. Projekta ietvaros atsākta Sedas upes palieju plavu apsaimniekošana, izcērtot krūmus un veicot regulāru plavu. Sedas upes palieju plavas ir tieši atkarīgas no apsaimniekošanas regularitātēs. Pārtraucot plavšanu, tās aizaugs un nebūs piemērotas palieju plavās sastopamajām, tostarp retām putnu sugām. Tieši tādēļ liela loma ir ES veiktajiem agravides atbalsta mākslījumiem par bioloģiski vērtīgo zālāju uzturēšanu, kas paredzēti Latvijas Lauku attīstības programmā.

Dabisko procesu un saimnieciskās darbības ietekmē teritorijā pamazām izveidojusies daudzveidīga vide, kļūstot par īpaši nozīmīgu vietu ūdensputniem. Sākot ar 1997. gadu Sedas purvs iekļauts Eiropas nozīmes aizsargājamo un Putniem starptautiski nozīmīgo vietu sarakstā. 1999. gadā dibināts dabas liegums "Sedas purvs", kas ietilpst Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāta teritorijā. 2004. gadā dabas liegums iekļauts Natura 2000 tīklā. Teritorija uzskaļāma par potenciālu Ramsāres konvencijas mitrāju vietu.

SEDAS PURVA GALVENĀS DABAS VĒRTĪBAS

Biotopi

Biotops ir dabiskas vai daļēji dabiskas izceļsmes sauszemes vai ūdens teritorija, ko raksturo noteiktas pazīmes. Piemēram, veci boreālie meži ir atsevišķs biotops, kas pieder biotopu grupai – meži.

Lielāko daļu biotopu ir ietekmējusi saimnieciskā darbība. Tomēr Sedas purvā vērojama dabiskā atjaunošanās, kas veicina labākus dzives apstākļus īpaši aizsargājamām un retām sugām.

Applūdušie kūdras lauki

Foto: Vesteris Lāmanis.

Sedas palieneis pļava 2005. gada pavasara palu laikā

Sedas purva neskartā daja

Veci boreālie meži ir nozīmīgs biotops jūras ērgļa un citu retu putnu sugu ligzdošanai

Ar niedrēm aizaugušajās platībās ligzdo 10–20 pāru lielo dumpju

Saldūdens biotopi

Saldūdens biotopi aizņem aptuveni 25% Sedas purva. Pamatā tās ir salīdzinoši seklais ūdenstilpejs (dzīlums 0,2–1,4 m), kas veidojušās pēdējo 20 gadu laikā, applūstot izstrādātajiem kūdras laukiem.

Dabas lieguma ziemeļu daļai cauri tek Sedas upe. Gandrīz visā upes garumā tās gultne ir taisnota un padzīlnāta. Sedas upes augu sugu sastāvs ir vienveidīgs, un retas sugas līdz šim brīdim nav konstatētas. Upē vērojama aktīva bebru darbība. Vietām par dabiskiem Sedas meandriem liecina vecupes, no kurām daja ir cilvēka pārveidota. Dabiskākās vecupes uzskaņāmas par Latvijas nozīmes aizsargājamu biotopu.

Palieju pļavas

Palieju pļavu teritorijas aizņem 435,7 ha, no tām par bioloģiski vērtīgām atzīstami aptuveni 231,4 ha. Pavasарos pļavas regulāri aplūst, tās ir nozīmīga ligzdošanas vieta tārtīveidīgajiem putniem un grieziem. No putniem nozīmīgo biotopu veidīm tās ieņem otrs vietu aiz pastāvīgi un periodiski aplūstošajām teritorijām. Palieju pļavas ir ES aizsargājamais biotops. Pareizi tās apsaimniekojot, sagaidāma bioloģiskās daudzveidības palielināšanās.

Purvi

Purvu biotopi, lai arī ir stipri degradēti, veido pamatu dabas lieguma aizsargājamo vērtību pastāvēšanai. Saglabājušies neskartie purvu biotopi ir vērtējami kā putniem nozīmīgas teritorijas un ir ES prioritārs biotops. Sedas purva nedaudzo augstā purva salu bioloģisko vērtību palielinā pastāvīgas, ar ūdeni pildītas lāmas.

Meži

Lielākā daļa Sedas purvā izplatīto mežu biotopu veidojusies, dabiski apmeklējoties izstrādātajiem kūdras laukiem. Nelielā teritorijā liegumā sastopami divi ES aizsargājami mežu biotopi. Vecām priedēm bagātie sili un mētrāji atbilst dabiskam mežu biotopu kritērijiem. Sedas upes krastā augošās vecas mežaudzes ir nozīmīgas, jo ir piemērotas dzīvotnes lielajām ērgļu sugām (jūras un klinšu ērglim), melnajam stārkim un ūpim.

Sugas

Putni

Putni ir galvenā dabas lieguma vērtība. Teritorijā sastopams ap 140 putnu sugu. No tām leverbrogās skaits ir Latvijā un ES aizsargājamas ligzdotājām sugām. Ap 20 putnu sugu Sedas purvs ir nozīmīga barošanās un atpūšanās vieta pavasara migrācijas laikā. Rudens putnu migrācijas laikā Sedas purvā un tā tiešā tuvumā pulcējas tūkstošiem dzērvju un zosu.

Sedas upes palieni pļavas ligzdo griezes, ir reģistrēta arī kikutu riesta vieta. Palieju pļavas kā barošanās biotopu izmanto plēsīgie dienas putni – peļķi, klijāns un mazais ērglis.

Augi

Lielākā daļa teritorijas ir būtiski pārveidota, un tās dabiskā flora ir pilnībā degradēta. Tikai atsevišķas vietās purvā – gar purva malām un ap Sedas upi – ir saglabājušies dabiskā zemsedze. Floristiski vērtīgākās

Dzīrves rudens migrācijas laikā

vietas sastopamas teritorijas ziemeļu daļā un apsaimniekotajās palieju pļavu teritorijās. Dabas liegumā sastopamas 10 ipaši aizsargājamas augstāko augu un septīnas sūnaugu sugas. Krāšņakās augstāko augu sugas ir trīs orhideju dzimtas augi – stāvlapu un plankumainā dzegužpirkstite un smaržīgā naktsvjoļe, kā arī līdz 2006. gadam konstatētās pļavas un meža silpurenes. Nozīmīgākās sūnaugu sugas ir ES ipaši aizsargājamā spīdīgā āķite un Latvijā ir joti reti sastopamā trīsrindu mēžja.

Galvenie draudi retajām augu sugām saistīti ar ūdenslīmeņa svārstībām un teritorijas aizaugšanu. Paredzams, ka, pareizi apsaimniekojot palieju pļavas un saglabājot neskartus boreālos mežus, šajos biotopos palielināsies bioloģiskā daudzveidība un aizsargājamo augu sugu skaits.

Citas sugas

Sedas purvā sastopamas 13 ipaši aizsargājamas bezmugurkaulinieku sugas. Mākslīgi izveidoti ūdenstilpiji un Sedas upes krasti ir piemēroti dažādu spāru sugu attīstībai, trīs no šeit sastopamajām spāru sugām – sīkā krāšņspāre, zaļā dīzspāre un zaļganā zaigspāre – ir iipaši aizsargājamas. Gar purva ceļiem konstatētas vairākas Latvijā joti reti sastopamas sugas, to skaitā rožvabole un šaurspārnkrāšņvabole.

Sedas purvā konstatēts brūnais varžkrupis, kas ir Latvijā aizsargājama suga. Dabas liegumā sastopamas Latvijai tipiskas rāpuļu un abinieku sugas. Abinieku sugas ir nozīmīga barības bāze daudzām iipaši aizsargājamām putnu sugām, to skaitā mazajam ērglim, niedru lījai un melnajam stārkim.

Sedas purvā sastopamas četras ES aizsargājamas zīdītāju sugas: vilks, bebrs, lūsis un ūdrs. Sedas purvā ir atļautas limitēto medījamo dzīvnieku – aljū, stīrmu, meža cūku un bebru – medības.

Teritorijas hidroloģisko režīmu un ekosistēmas būtiski ietekmē bebru populācija. Atsevišķas Sedas purva teritorijas bebru dambjī posītīvi ietekmē ūdenslīmeni, jo ilgāk aiztur pavasara palu ūdeņus, savukārt citviet nodara kaitējumu mežsaimniecībā izmatojamās platības. Šobrīd bebru skaita ierobežošana praktiski nenotiek.

Smaržīgā naktsvjoļe

Sedas purvā mit ap 300 bebru, to darbība veicina ūdenslīmeņa svārstības un rada nestabilitāti ekosistēmās

Foto: Andris Auriņš

Foto: Andris Auriņš

7

Foto: Andris Auriņš

TERITORIJAS SOCIĀLI EKONOMISKĀS VĒRTĪBAS

Dabas liegums Sedas purvs ir lielākais izstrādātais kūdras purvs Latvijā. Projekts norisinās kūdras izstrāde, ko veic a/s "Seda" – lielākā kūdras ražotāja, pārstrādātāju un eksportētāja Latvijā. Izstrādāto kūdru galvenokārt eksportē uz Niderlandi, Vāciju, Itāliju, Beļģiju, Spāniju un Ziemeļiriju.

iegūstot kūdru, ir iznīcinātas lielas dabiskās platības, kurās pamazām notiek dabiskā atjaunošanās. "Sedas purvs" kļūjis par vairāk zinātnisku pētījumu objektu. Pastāv dabai draudzīga ekotūrisma attīstības potenciāls, par ko vairāk aprakstīts 11.lpp.

AIZSARDZĪBAS UN APSAIMNIEKOŠANAS MĒRKI

Dabas liegumam "Sedas purvs" dabas aizsardzības plānā noteikti šādi ilgttermina mērķi:

- saglabātā Sedas purva bioloģiskā daudzveidība, līdz ar to teritorija saglabātā kā putniem nozīmīgs mitrājs;
- veicinātā Sedas purva dabiskā atjaunošanās;
- saskaņotas dabas aizsardzības, saimnieciskās un tūrisma attīstības iespējas;
- atjaunoata Sedas upes gultne.

Lai nodrošinātu dabas vērtību aizsardzību un veicinātu izvirzītā mērķa sasniegšanu, dabas aizsardzības plānā paredzēti konkrēti īstermina mērķi tuvākajiem 10 gadiem:

- dabas lieguma robežas ir precīzētas un redzamas dabā, dabas lieguma zonējums iestrādāts Sedas pilsētās ar lauku teritoriju, Ērģemes, Ēveles un Plānu pagasta teritorijas plānojumā;
 - nodrošināta ES nozīmes purva biotopu aizsardzība 209,2 ha platībā;
 - saglabātās vai palielinātās esošo ūdenstilpu platības, saglabājot dabas liegumu kā putniem nozīmīgu mitrāju;
 - atjaunotas un uzturētas palienu plavu platības ap Sedas upi 231,4 ha platībā;
 - nodrošināta ES nozīmes īpaši aizsargājamo meža biotopu aizsardzība 182 ha platībā;
 - samazināta ūdenspumpu medību un makšķerēšanas kā traucējoša faktora ietekme uz putnu ligzdošanu un atpūtu migrācijas pārlokojumu laikā;
 - nodrošināta informācija par dabas liegumu un uzsākta tūrisma infrastruktūras izveide;
 - nodrošināta ligzdošo un caurceļojošo putnu uzskaita un regulāra īpaši aizsargājamo vērtību pārbaude, kā arī novērotās ūdenslīmena izmaiņas;
 - saglabātās diķsaimniecības attīstības iespējas esošajos diķos;
 - saglabātās iespēja veikt kūdras lievumi 439 ha platībā, ievērojot dabas aizsardzības intereses;
 - iestrādāts Sedas upes gultnes atjaunošanas priekšzīpētes projekts.

APSAIMNIEKOŠANAS PASĀKUMI

Dabas aizsardzības plānā paredzētās darbības plānotas laika periodam no 2007. līdz 2017. gadam. Lieguma aizsardzības statuss noteic, ka teritorijas izmantošana jāorganizē, negatīvi neietekmējot tajā esošās dabas vērtības.

8

Robežzīmju izvietošana dabā

Dabas aizsardzības plānā ir norādītas vietas, kur šādas zīmes izvietojamas, to izlikšanu dabā nodrošina Dabas aizsardzības pārvalde un pašvaldības.

DABAS VĒRTĪBU AIZSARDZĪBA UN APSAIMNIEKOŠANA

Pļavu atjaunošana

Stipri aizaugušās Sedas upes palienu plāvās nepieciešams veikti plāvu atjaunošanu. Rudens un ziemas periodā jāzīcer krūmi un koki, astājot ne vairāk kā 5 cm virs zemes. Nocirstie krūmi un koki jāzīcēt no plāvām. Nelielais krūmu grupas līdz 1,5 m augstumam, kas netraucē plāvu apļaušanu, vēlams saglabāt. Jānocērt arī koki un krūmi gar grāvjiem. Plāvu atjaunošanas Sedas upes kreisajā krastā veicama 59 ha lielā platībā. Nākamajos gados varas atļaujai pusi ļāvēt plāvū ataujot krūmu atvaļu plāšanu.

Playu mehanizēta plaušana pielaujama tikai no playas centra uz malām.

Karte Nr. 3. Plānotie teritorijas apsaimniekošanas veidi

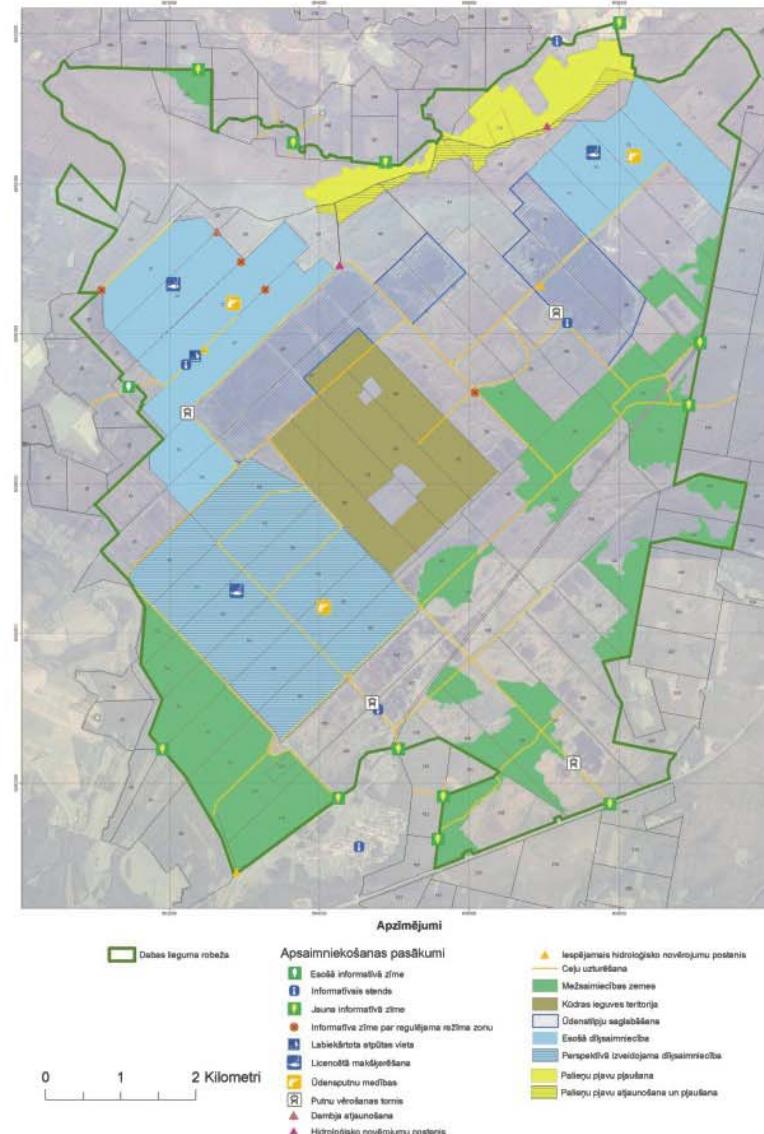

Foto: Arvīds Auriņš

2006. gadā atjaunotās palienu pjavas Sedas upes labajā krastā

Lai veicinātu bioloģisko daudzveidību un pasargātu putnus no traucējumiem ligzdošanas laikā, pjavas jāpjauj pēc 15. jūlija. Palienu pjavas pieļaujama arī ekstensīva nogānišana, kas nozīmē ka vairāk kā viena dzīvnieka vienību uz vienu hektāru. Šobrīd lielākā daja Sedas upes palienu pjavu atzīta par bioloģiski vērtīgiem zālājiem. Pjavi Tpašnieki, kuri noslēguši līgumu ar Lauku atbalsta dienestu, var saņemt agrovides atbalsta maksājumus par bioloģiskās daudzveidības uzturēšanu zālājos.

Hidroloģiskā režīma atjaunošana nepieciešama, lai saglabātu bioloģisko daudzveidību dabā. Dabas liegumā nav vēlams veikt meliorācijas pasākumus, kas varētu pazemināt purva ūdens līmeni. Darbības, kas varētu izmaiņi hidroloģisko režīmu un nav paredzētas dabas aizsardzības plānā, veicamas tikai pēc izpētes projekta izstrādāšanas. Paredzēts uzstādīt ūdens līmeņa svārstību novērojumu posteņus. Tie jautu analizēt, kā ūdens līmeņa izmaiņas ietekmē teritorijas dabas vērtības, kā arī prognozēt ūdens svārstības tendences. Plānota ūdens līmeņa paugstināšana atsevišķās ūdenstilpēs, lai aizkavētu teritorijas aizaugušanu un palielinātu atklāto ūdens platību.

Lai pilnībā atjaunotu Sedas upes palienu pjavas, nepieciešams atjaunot upes tecējumu vecajā gultnē (sk. 2. karte). Meliorātēs upes tecējuma atjaunošana, tuvinot tās dabiskajai gultnei, jau veikta Slampes upes lejtecei Ķemeru nacionālajā parkā. Senās gultnes atjaunošana nodrošinās upes paliennes regulāru pārlūšanu un palielinās bioloģisko daudzveidību. Pirms šāda projekta uzsākšanas noteikti nepieciešams veikt detalizētu izpēti.

Pasākumi īpaši aizsargājamo biotopu aizsardzībai

Dabiski un nepārveidoti biotopi lieguma teritorijā aizņem nelielu daļu. Šādās teritorijās vai to tiešā tuvumā nav pieļaujama meliorācija, kūdras ieguve vai jebkāda saimnieciskā darbība, kā rezultātā mainītos teritoriju bioloģiskā vērtības vai tiktu apdraudētas īpaši aizsargājamo sugu atradnes vai biotopi.

Nedru pļaušana

Izstrādātie kūdras lauki daudzviet ir aizauguši ar niedrēm. Šādi vienveidīgi niedru lauki daudzām punu sugām nav piemēroti, jo īpaši migrejošajiem ūdensputniem un bridējputniem. Visā lieguma teritorijā pieļaujām niedru pļaušanā jāieviec mozaīkveidā. Vispēriētakais laiks niedru pļaušanai ir augusts, jo tad nopjautās niedres nespēj tik ātri atjaunoties un beigusies arī niedrāja putnu ligzdošanas sezona. Niedru pjauja veicama laika posmā no 1. augusta līdz ledus nokušanai. Tās jāpjauj slejās, savstarpejī savienojot ar izpjautiem nelieliem koridoriem, un nopjautais materiāls no purva jāizvāc.

Kūdras ieguve turpinās, lēnot vērā zemes dzīļu licencē noteiktos krājumus un saskarpojot ieguvu ar dabas aizsardzības prasībām. Pēc kūdras ieguvēs pabeigšanas atstāto zemes slāni nepieciešams apart, sajaucot to ar minerālausni. Šādi uzlabošies kūdras lauku vietā izveidojūs ūdenstilpu kvalitāte. Citas ar kūdras ieguvu saistītās darbības, to skaitā hidroloģiskā režīma mainīšana un kūdras transportēšana, veicamas saskarjā ar dabas aizsardzības plānā noteikto kārtību, neapdraudot aizsargājamo dabas vērtību saglabāšanu.

Krūmu un koku ciršana uz ūdenstilpes atdalosošajiem uzbērumiem nepieciešama, lai veidotu plašas vienlaidu plātinābas, kas piesaistītu migrejošos putnus. Krūmāju likvidēšana samazinās plēsējiem piemēroto dzīvesvietu

Purvā augošās niedres ir labs izejmateriāls niedru jumtu ceļniecībai

platības. Šāds pasākums laika periodā no 2007. līdz 2017. gadam veicams divas reizes.

Ūdensputnu medību un makšķerēšanas ierobežojumus

Makšķerēšana visā lieguma teritorijā atļauta no 1. jūnija līdz ledus nokušanai. Ūdensputnu medībām (visā teritorijā, izņemot stingrā režīma zonu) nosakāmi šādi ierobežojumi – no augusta otrās sestdienas līdz 14. septembrim medības organizējamas saskaņā ar vispārējo medību likumdošanu (trešdienās, sestdienās un svētdienās), no 15. septembra līdz 15. novembrim ūdensputnu medības aizliegtas katras nedēļas pirmajās un otrajās dienās. Vairākās regulējām režīma zonas ūdenstilpēs nosakāms ūdensputnu medību un makšķerēšanas aizliegums. Makšķerēšanas aizliegums neattiecas uz zemledus makšķerēšanu līdz 1.aprīlim.

Videi draudīga tūrisma attīstīšana

Gan Sedas purvs, gan Sedas pilsēta ir unikāla Latvijas mērogā, un piesaista tūristus. Pārdomāts ekotūrisms ir viens no perspektīvākajiem tūrisma veidiem šajā teritorijā. Jau šobrīd Sedas purvs piesaista putnu vērotājus no Latvijas un ārvalstīm, īpaši pavasara migrācijas laikā. Lieguma teritorijā papildus esošajiem putnu vērošanas torniņiem iespējams izvietot vēl vairākus tornus. Tomēr jārēķinās, ka tūrisma radītā slodze palielināsies un tas varētu nelabvēlgī ietekmēt bioloģisko daudzveidību. Veidojamais tūrisma produkts piemērots individuāliem apmeklētājiem vai nelielām tūristu grupām.

Sedas pilsētas ielu regulārais plānojums un Stalīna laika klasicisma arhitektūras paraugi ir īpaša kultūrvēsturiska vērtība. Tuvākā teritorija ir piemērota arī aktīvā (celi gar šaursliežu dzelzceļu), pādzīvojumu (braucinā ar drezīnu pa dzelzceļu), makšķerēšanas un medību tūrisma attīstīšanai.

Kūdras ieguve turpinās, lēnot vērā zemes dzīļu licencē noteiktos krājumus un saskarpojot ieguvu ar dabas aizsardzības prasībām. Pēc kūdras ieguvēs pabeigšanas atstāto zemes slāni nepieciešams apart, sajaucot to ar minerālausni. Šādi uzlabošies kūdras lauku vietā izveidojūs ūdenstilpu kvalitāte. Citas ar kūdras ieguvu saistītās darbības, to skaitā hidroloģiskā režīma mainīšana un kūdras transportēšana, veicamas saskarjā ar dabas aizsardzības plānā noteikto kārtību, neapdraudot aizsargājamo dabas vērtību saglabāšanu.

No grāvmalām izciirsti koki Sedas palienes pjavas

Sedas purva putnu vērošanas tornis ir atzīts par vienu no labākajiem Latvijā ūdensputnu pavasara migrācijas vērošanai. Tomēr gan joti nepieciešams jums, lai padarītu putnu vērošanu iespējamu arī nelabvēlgīs laikā apstākļos

Kūdras ieguve ar esošajiem ieguvēs apjomiem varētu turpināties vēl nākošos 20 gadus

KO DRĪKST DARĪT DABAS LIEGUMĀ

Lai saglabātu unikālo putniem vērtīgo vietu, veiktu saimnieciskās darbības un attīstītu atpūtas iespējas dabas liegumā "Sedas purvs", izstrādāti šādi zonējuma priekšlikumi (sk. 4.karte):

Regulējamā režīma zona (1399 ha) izveidota, lai aizsargātu jau esošās un potenciāli bioloģiski vērtīgākās teritorijas. Šajā zonā papildus ciemam ierobežojumiem aizliegtas ūdensputnu medības, lai uzturētu putniem nozīmīgās plātinābas.

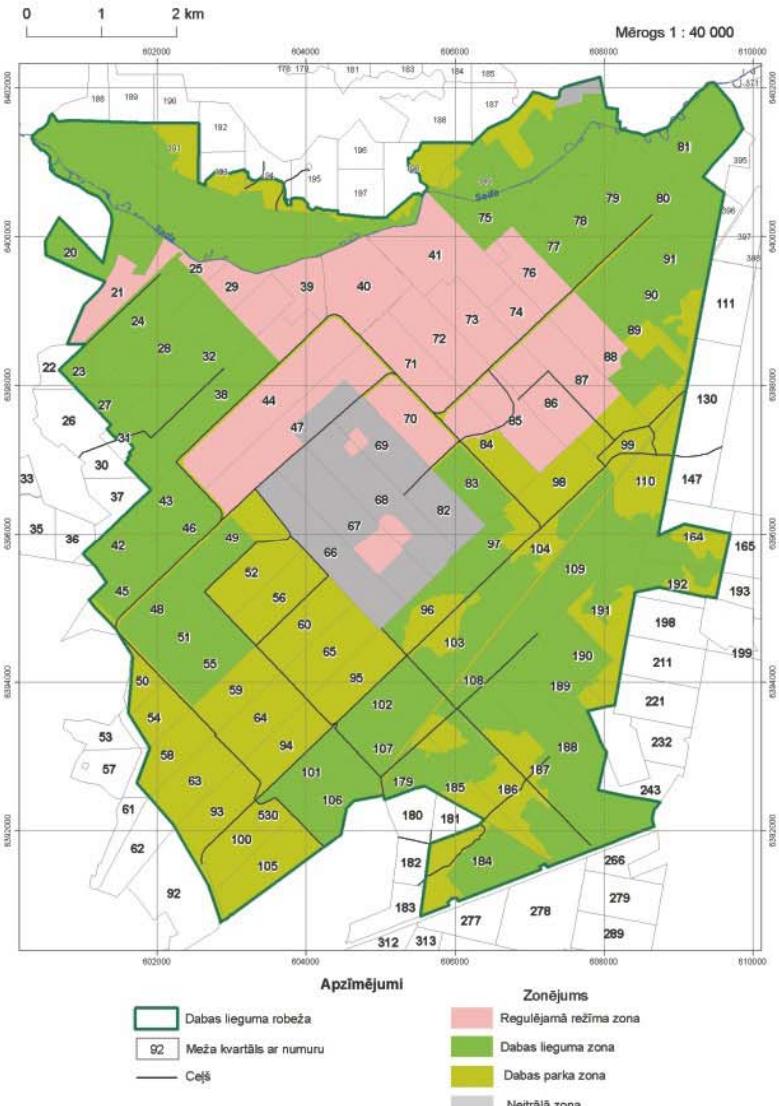
Dabas lieguma zonā (3487 ha) pieļaujamas un pat nepieciešamas dažādas saimnieciskās darbības, to skaitā pjauvā pļaušana, lai nodrošinātu putniem vērtīgu biotopu saglabāšanu.

Dabas parka zona (1858 ha) izveidota, lai aizsargātu lieguma mazāk nozīmīgās ūdenstilpju un mežu teritorijas. Daļā šīs zonas perspektīvā varētu veikt ūdenslīmeņa paugstināšanu, lai palielinātu teritorijas izmantošanas iespējas un to ornitológisko nozīmi.

Neitrālā zona (496 ha) veido teritoriju, kurā pašlaik iegūst kūdru, kā arī liegumā esošā viensēta ar apkārtnes lauksaimniecības zemēm. Šajā zonā nav paredzēti nekādi saimnieciskie ierobežojumi.

Līdz brīdim, kad Ministru kabinets apstiprinās dabas lieguma "Sedas purvs" individuālos aizsardzības un izmantošanas noteikumus, spēkā ir "Vispārējie īpaši aizsargājamo teritoriju aizsardzības un izmantošanas noteikumi" attiecībā uz dabas liegumiem (sk. uz 3.vāka).

Karte Nr. 4. Dabas lieguma „Sedas purvs“ potenciālais zonējums

KĀDI IR APROBEŽOJUMI DABAS LIEGUMA TERITORIĀ

Šei uzskaitīti galvenie aprobēzumi, kas izriet no Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumiem nr. 415¹ (paši aizsargājamo dabas teritoriju vispārējie aizsardzības un izmantošanas noteikumi) un kas ir spēkā dabas liegumus. Jāteicās, ka teritorijā ir spēkā arī citos noteikumos noteiktās prasības. Vispārējie noteikumi ir spēkā fiziski brīdināti, kad Vides ministrijā apstiprināti Sedas purva individuālo aizsardzības un izmantošanas noteikumus (to projektu var lāstīt pilnajā versijā).

Dabas lieguma teritorijā aizliegti

- veikt jebkādus dabas, kam ir vai var būt:
 1. būtiskā negatīva ietekme uz dabiskajiem biotopiem, savojas dzīvnieku, augu un sēnu sugām un to dzīvotnēm vai savvaļas dzīvnieku populāciju vairošanās, atpūtu un barsīšanos, kā arī puiššķēršanas migrācijas periodā;
 2. pārvietošes ar ūdens motocikliem un motorvēžiem, izņemot valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu pārvietošanas, pildot dienesta pienākumus;
 3. lietot ūdenespārtnieku slānīvju, kas satur svīnu;
 4. plaut viesināšanai no laiku mājām uz centru;
 5. veikt zemes transformāciju, izņemot zemes transformāciju (pēc rakstiskais saskaņojanas ar reģionālo vides pārvaldi) šo noteikumu 28. apakšpunktā minēto darību veikšanai;
 6. ierīkti purvus dzelzceļu plantācijas;
 7. mūsuļu purvus;
 8. definētās saūlēs cīlās un niedrēs, izņemot gadījumus, ja tas nepieciešams dabas aizsardzības pilnīgi pareiziētēs apsaimniekošanas pastāvumā veikšanai un rakstiski saskaņots ar aizsargājāmajā teritorijā administrāciju, ja tās nav, ar regionālo vides pārvaldi;
 9. cīrīt koku kopānas cīlā (uzņemot simbūlu infektētu, kārtēji invadētu vai citādi bojāto kokus saskaņā ar šo noteikumu 29. apakšpunktu un citiem normatīvajiem aktiem), ja valdaudzēs vecums pārnedz:
 - 10.1. priežu un ozolu audzēni – 60 gadus;
 - 10.2. eglu, bērbiņu, meimeneiķu, oļu un lepu audzēni – 50 gadus;
 - 10.3. apriūku audzēni – 30 gadus; 11. no 15. aprīļa līdz 31. jūnijam veikt melzāmīnisko darību, izņemot meža ugunsdrošības pasākumus, meža atjaunošanu ar rokas darbarīkiem un bīstamo koku (koku, kas apdraud cilvēku dzīvību un veselību, kuriem ir ātri iznīcināšanas riski) objektu ciņāšanu un novākšanu;
 12. atzarot augulokus mežaudzētās, izņemot koku atzaranošā skatu punktu ierīkošanai un uzturēšanai, kā arī satiksmes drošībai uz vispārējās ietilpības ceļiem;
 13. cīrīt koku kopānas cīlā un izvēkt kritusīs kokus, kritusīs vai to būtēs, kuršudāmērs renskrājs irētā ir lēķēs ar 25 cm, izņemot bīstamo koku novākšanu;
 14. nobraukt no ceļiem un pārvietošies ar mehāniskām transportlīdzekļiem, mozdējiem, motorvēžiem, pārplājiem un zīrgiem pa meža un laukumsmeibas zemēm, ja tas nav saistīts ar šo teritoriju apsaimniekošanu vai uzturēšanu, vai valsts aizsardzības uzdevumu veikšanu;
 15. ierīkti normētus un celi lētīšus apūs (paši norādītām vai speciāli ierīkojāt vietām);
 16. kultūrūgūsnukus īrpus (paši norādītām vai speciāli ierīkojāt vietām);
 17. rīkot koku kopānas, melozāmīnisko, bīstamās, iedzīvotības, iedzīvotīspārtnieku un iedzīvotīspārtnieku sacerības, kā arī raiļus, tērenībraucienus un izmēģinājuma braucienus;
 18. ierīkti savvaļas augu, sēnu un dzīvnieku, kā arī to produktu pārداļināšanai un iepirkšanas punktus;
 19. izmantot speciālas vēlēšanas partijāsiesīs savvaļas augu un sēnu teikšanai;
 20. uzturēti vīga generātorus;
 21. pieguļ sunu atrāšanai brīvā dabā bez pievadušas un uzpūja, izņemot medības un valsts robežas aizsardzību regulējošajos normatīvajos aktos noteiktos gadījumus un kārtību;
 22. iegūt derīgos izkraukļus;
 23. bojāt vai izmīnīt (ar uzvarot vi kūlveidīgi) patērieni, tērusi un medīt piecas un lauces, izņemot medījamo dzīvnieku piebāšanas lauces;
 24. satālīt zemes īpašumus zemes vērienībās, kas mazinātu par 10% tās īpašumā;
 25. veiki darbības, kas izraisītu augenes eroziju;
 26. ierīkti jaunas ielogačas savvaļas dzīvnieku sugu (brīvdabas audzētāvās);
 27. celt un ierīkti jaunas aizsprostus un citas ūdens reguļu sistēmas ietases, izņemot padījumus, ja tas nepieciešams dabas aizsardzības pilnīgi pareiziētēs apsaimniekošanas pastāvumā veikšanai un rakstiski saskaņots ar aizsargājāmajās teritorijas administrāciju, ja tās nav, ar regionālo vides pārvaldi;
 28. bez rakstiskais saskaņojanas ar aizsargājāmajās teritorijas administrāciju, ja tās nav, ar regionālo vides pārvaldi:
 - 28.1. organizēt brīvā dabā musu sporta, izklaides un stiprības pasākumus, kuros piedāvāt vairāk nekā 50 cilvēku;
 - 28.2. veikt ceļu (arī ieteicējot ceļu), iekārtot komunikāciju un citu izmērību/līdzekļu/restaurāciju, renovāciju vai rekonstrukciju;
 - 28.3. ierīkti ceļu apstās un tūreņu infrastruktūras objektus;
 - 28.4. apjaunojot un ieadzīdot mežu;
 - 28.5. mainīt zemes īpašumās mērķi;
 - 28.6. vākt dabas materiālus kārtējām;
 - 28.7. veikt zinātniskos pētījumus;
 - 28.8. ierīkti jaunas un paplašināt esotiskās ūdenstransporta līdzekļu bāzes;
 29. cīrīt simbūlu infektētu, kārtēji invadētu vai citādi bojāto kokus kopānas cīlā, sanākotā cīlā ar galvenāju cīlā pēc Valsts meža dienesta sanitārā atzīmētu bez rakstiskas saskaņojanas ar reģionālo vides pārvaldi, izņemot koku īpašu aizsargājāmajās teritorijā, kurām ir ievēdotas administrācija, kas izmērt koku īpašības apliecinājums;
 30. būvētēja dabas lieguma pieejamajā atbilstošās pārvaldības teritorijas plānošanām, ievēlotās normatīvajos aktos un dabas aizsardzības pilnīgi noteikto kārtību un ierobežojumus;
 31. zemes īpašniekiem (ieteicējiem) aizliegti sākt iepārtītu, ielāpītu, ievērobuļši spēkā ietekošās pārvaldes teritorijās ceļiem, takām, ūdensceļiem un ūdenspārņemējiem, kas norādīt atiecīgās aizsargājāmajās teritorijas dabas aizsardzības pilnībā (līdzīgiem dabas aizsardzības pilnībā un pārņemējiem aizsargājāmajā teritorijā aplieki);
 32. ierīkotās teritorijas aizliegti:
 - 32.1. ierīkti jaunu atkritumu poligonus un izglātuvēs;
 - 32.2. bez attiecīgās ietrijas vai reprekējējās rakstiskas saskaņojanas ar aizsargājāmajās teritorijas administrāciju vai, ja tās nav, ar regionālo vides pārvaldi;
 - 32.3. veiki darbības, kas izraisītu ūdens, gruntsūdeni un vīrsimes ūdens ierīcību;
 - 32.4. veikt arheoloģiskās izpēles darbus;
 - 32.5. izmērt zemes īpašu aizmācības aplāju (lozenzi);
33. informāciju par aizsargājāmajās teritorijās (paši aizsargājama sugu dzīvotnēm un paši aizsargājāmajiem biotopiem) drīkst izplatīt tikai ar atiecīgās aizsargājāmajās teritorijas administrācijas vai, ja tās nav, ar ūdens aizsardzības pārvaldes rakstiskā aplāju;
34. ja par valsts aizsardzību atbilstīgā vārtā vai pašvaldības institūciju atbilstoši tās kompetencē pieņem pārvaldes iemūnu, ka kārtī darbībā ir vār var būt būtiskā negatīva ietekme uz aizsargājamo teritoriju, tās ekosistēmām vai datās procesiem tājā, ja darbība ir pretināta ar aizsargājāmajās teritorijas izveidošanu un aizsardzības mērķiem un uzdevumiem, to darbībā veiki aizliegti.